

НАУКАТА, ОБРАЗОВАНИЕТО И ВРЕМЕТО КАТО ГРИЖА  
Юбилейна научна конференция с международно участие  
Смолян, 30 ноември – 1 декември 2007 г.

## ОБРАЗОВАНИЕТО В ДРЕВНА ТРАКИЯ

Йордан Илиев, магистрант  
СУ „Св. Климент Охридски”

## THE EDUCATION IN ANCIENT THRACE

Jordan Iliev, MA Student  
„St. Kliment Ohridski” Sofia University

### **Abstract**

*The author makes a review of all the most important references to the education in ancient Thrace (arranged in several fields of study) and formulated in a nutshell some observations about this problematic. He shows (after peaces of information to social rising and influence of some legendary and real persons) that the education was in ancient Thrace highly esteemed and consistent with the Thracian two component social structure. Percentage of the literates wasn't high and with necessary cadres for normal functionality of the king's administration must be connected. There's no information about educational institutions in ancient Thrace – except in the Greek cities along the Thracian coasts. Substantial changes about the education in Thrace came after when the Roman provinces of Moesia and Thrace were organized.*

Откритията на тракийската археология през последните години провокираха сериозен – и поне засега неотслабващ – обществен интерес към културните постижения и изкуството на най-древните известни по име обитатели на българските земи. За съжаление, вниманието на широката общественост (а донякъде и на съвременната историография) е фокусирано изключително върху монументалните архитектурни паметници и изумителните златни предмети. По този начин траките със своите обществени постижения остават все още слабо познати. Последното е най-важната причина за представянето на настоящия текст, чиято цел е да бъдат систематизирани и подложени на анализ известните в науката източници, отнасящи се само до един проблемен кръг от историята на тракийската култура: този за образованието в древна Тракия. Разбира се, когато става дума за безписмен народ, възстановяването на отделни аспекти от всекидневния му живот е затруднено, защото се извършва според чужда (за него) писмена традиция, която рядко се интересува от подобна проблематика (вж. прегледа на изворите за Тракия у Данов

1998 и статията на Fol 1994). Все пак, макар и спорадична, наличната информация от античните (старогръцки и римски) автори предоставя възможност да бъде очертана най-общо образователната дейност при траките в предримската епоха чрез споменаването на някои знания и умения, притежавани от отделни лица или групи хора, включващи се към тази народност.

Тъй като отбелязаната епоха (VI – I в. пр. Хр.) е хронологично доста отдалечена от нашето съвремие, а оттук, вследствие на неспиращия и до днес обществен прогрес, античното образование почти няма общи черти със съвременното. От това се налага използването в настоящата работа на специфична класификационна система, която да отчита този факт, но същевременно и да позволи рационална систематизация на известната информация от античността. Затова тук са обособени три категории, които, вследствие на посочените вече причини не дефинират степените на образование и произтичащите от тях видове учебни заведения, както обикновено се постъпва в историографията, а обединяват наличните данни за образоваността по отношение на митологични и действителни персонажи. Избран е именно този подход, защото друг (както ясно е показано по-долу) към днешна дата е невъзможен. Накрая са формулирани и някои по-обща заключения по темата.

**Легендарни лица с експлицитно посочена тракийска етнокултурна принадлежност.** Безспорно най-популярен сред тези лица през античната епоха е легендарният тракийски цар Орфей, появяващ се в литературните източници още от VI в. пр. Хр. и присъстващ неизменно в тях до края на античността (Ziegler 1939 с извори и лит.). Наред с всеобщо известните за Орфей музикални дарби Диодор (4.25.1-4) отбелязва също, че той „надминавал много по образование, пеене и поезия тези, които се споменават в историята... След като се отдал изцяло на наука и усвоил божиите сказания, посетил Египет и там, като усвоил още много неща, станал най-великият сред гърците в областта на божествените работи, мистерии, поемите и песните”. Според същия автор (3.65.4-7) Орфей усвоил тайните обреди в мистерии от баща си, Ойагър, който ги научил от своя баща, Харопс. Последният пък ги получил като награда от бог Дионис. Вероятно благодарение на възможно най-доброто за своето време образование на Орфей се приписва реформирането на мистерии и създаването на учението Тракийски орфизъм (подробно за него у Фол 2004: 7-157 с лит.). Конон (Fr. 1) споменава и за поученията на Орфей, които били слушани от друг легендарен цар – фригиеца Мидас. За разлика от последния автор, творилият значително покъсно Климент Александрийски (Protr. 2.13.3) знаел, че Мидас бил ученик на Одрис (Василева 2005: 24, 84). Прави впечатление, че и двете лица, определяни като учители на фригийския цар, се свързват с Тракия. Освен посоченото дотук, към дейността на Орфей трябва да бъде прибавено и създаването на писмен архив върху дъсчици, които според преданието се съхранявали някъде в планината Хемус (Schol. ad Eurip.: Hecub. 1267; Alkest. 968).

В произведението си „Истории” Херодот (4.94-5) представя (макар и да ) интересната легенда за гета Залмоксис (Russu 1967), който бил роб на известния философ Питагор и според Ямблих (Vita

Рyth. 173) „слушал учението му”. След като бил освободен от робството, той забогатял и със спечеленото се завърнал в родината си. Благодарение на наученото в Самос успял да създаде учението за безсмъртието на душата и го преподавал на сънародниците си, а според посочения откъс от Ямблих дори „им създал законите”. Малко по-подробен е Страбон (7.3.5), който допълва Херодотовата информация със сведения за неизвестни неща, научени от Залмоксис при пребиваването му сред египтяните. Като се завърнал в Тракия той „бил високо почитан от водителите и от народа, защото им тълкувал поличбите... бил назначен за жрец на бога, който най-много се почитал у тях; след това и сам бил наречен бог.” След него „постоянно се намирал някой, който служел като съветник на царя и се наричал у гетите бог.” Казаното от Страбон е препотвърдено от самия него при доста по-късни събития (вж. по-долу за Декайнеос). Финалните щрихи на информацията за образованието сред гетите и конкретно за Залмоксис се откриват в „Getica” на Йорданес (39-41), където също е обобщено: „не са липсвали хора, които да ги посветят в мъдростта”.

Посочените дотук легендарни образи с известните данни за образованието и просветната им дейност са само част от известните в науката. Останалите – Музей, Резос, Тамирис, Линос и др. не са представени, тъй като за тях липсва персонална информация относно тук разглежданата тема. Такъв е случаят и с Евмолп, който според Плутарх (*De exilio* 607b) „дошъл от Тракия, посветил и посвещава гърците в мистериите”. Дори разгледаните примери обаче показват наличието на значителен брой сведения за легендарните тракийски царе и за техните знания по различни въпроси. Този факт е направил впечатление още на Павзаний (9.29.4), който обобщава: „в старо време тракийският народ, както изглежда, е бил по-разумен от македонския във всяко отношение”. Може би по обективни причини цитираният автор не сравнява траките с елините. В тази връзка е показателна една късна схолия към Омировата „Илиада” (10.435): „Колко души са родени от музи? Орфей от Калиопа или Клио, Линос от Терпсихора или, както някои казват, от Евтерпа, тракийският Резос от Терпсихора или Евтерпа, сирените от Мелпомена и Ахелой, Триптолемей от Полихимния” (вж. и Schol. ad: Hesiod. Op. 1; Erecht. Res. 346). Според Страбон (9.2.25) пък именно траките посветили Хеликон на музите. Тези свидетелства без съмнение показват високото мнение на елините за нивото на тракийската култура, естествознание и изкуство поне през легендарната епоха (срв. и Diog. Laert. 1.1; може би донякъде и Luc. Fug. 22-6).

**Царете на траките.** Систематизацията на комплексните изворови данни и възстановяването на портретите на тракийските царе (у Тачева 2006) позволява безспорно да се твърди, че всеки един притежава поне необходимия набор от качества и умения за да управлява с по-голям или по-малък успех Одриското царство. От този факт може да се предполага придобиването от тях на определена образователна подготовка, каквато не е посочена изрично от античните автори, но лесно може да се долови от макар и малкото достигнали до нас текстове. Така например още Хр. М. Данов (1969: 194 sq; Danov 1976: 156 sq.), единственият изследовател на образованието в древна

Тракия, е обърнал внимание върху ораторското им майсторство, по практикуването на което те не отстъпвали на елинските си съвременници. Като най-характерен пример в тази област на познанието се посочват разговорите между одриския парадинаст Севт II (ок. 401 – ок. 387 г. пр. Хр.) и гръцкия пълководец и писател Ксенофонт, благодарение на когото те добиват публичност (Anab. 7.2-3), но има и други (Тачева 2006: Pass. с посочени извори). Отново от Ксенофонт (Anab. 7.6.8) е известно, че същият цар сам разбирал „почти всичко на елински”, въпреки присъствието на специален негов пратеник (вж. корекцията на традиционния български превод у Тачева 2006: 125), който отговарял за комуникацията между двамата. Доколко останалите тракийски царе също са владеели чужди езици засега е трудно да се каже, отново поради липсата на изворови данни. Такава възможност не е за пренебрегване, ако се има предвид например едно сведение на Аристофан (Acharn. 146), според което цар Ситалк (ок. 444 – 424 г. пр. Хр.) владее старогръцки език дори писмено.

Непълнотата на наличната информация засега затруднява категоричното разрешаване на въпроса: Къде (и от кого) тракийските владетели са получавали образованието си? Единствено Херодот предоставя особено важна информация, но само за един частен случай: „Освен другите деца на Ариапейтес, царя на скитите, се ражда и Скил: той се ражда от една жена от Истрия, а не от местна жена. Майка му го научила на елински език и на писменост” (Hdt. 4.78.1). Не трябва да се забравя, че споменатият вече цар Ситалк пък бил женен за сестрата на влиятелния атински проксен Нимфодор (Thuk. 2.29.1). Тези два случая предполагат получаването на определено образование вътре в знатните семейства, както впрочем се споменава по-късно за членове на римски императорски и аристократични фамилии (Booth 1979: 2). Съществува вероятност бъдещият престолонаследник да е получавал образованието си в някой от гръцките полиси по Тракийските крайбрежия или пък дори в някой от големите образователни центрове на античния свят. Сигурни доказателства за една такава възможност засега не се откриват, но е допустимо да се предполагат, тъй като някои от гръцките полиси в Тракия са притежавали значителен научен потенциал; от тях са започнали научната си дейност едни от най-великите учени на античния свят, като например физикът Демокрит и математикът Протагор от Абдера (Sol. 10.1 sq; Amm. Marc. 22.8.1-11), историкът Деметрий от Калатис (за него вж. Boshnakov 2004: 84 sq) и др. Наличието на книгообмен между гръцките полиси се доказва чрез кратко съобщение на Ксенофонт (Anab. 7.5.14: за траките при Салмидесос), а всичко това предполага и образователна дейност на високо ниво.

Запазени са отделни сведения за образованието на Декайнеос, съветник на гетския цар Бурбиста, който според Страбон (7.3.11) „по време на скитанията си из Египет научил някакви поличби, чрез които възвестявал волята на боговете”. Той „избрал най-мъдрите и най-благородните измежду гетите” и ги посветил в учението за боговете (Iord. Get. 39-41). Бил наследен от Комосикас, определен (Ibid. 73) като „равен на него по знание”.

Малко информация по проблематиката е налична и за един от последните тракийски владетели, цар Реметалк I (вж. Тачева 1995), който ре-

формирал по римски образец войската на траките, като ги научил „да си служат с военна команда и дисциплина” (Flor. 2.27). Доброто впечатление сред съвременниците за този цар, известен политически приятел на Октавиан Август, както и за неговия син Котис (Тачева 1987: 85 sq), когото Овидий дори възхвалява в поема (Epist. ex Ponto 2.9), предоставят възможността да се твърди приобщеността им към новата култура на антична Европа.

**Други лица с данни за придобито образование.** В тази група са представени съвсем накратко по-важните сведения на античните автори за отделни лица или общности в рамките на второто съсловие според тракийската двусъставна обществена структура (за нея вж. подробно у Фол 1970: 175 сл.; Тачева 1987: 94 сл.), т. е.: тракийските общинници.

Отдавна Данов (1969: 199) е изтъкнал ясно изразената практическа насоченост на всички придобивани знания. Широко известни и със сериозен авторитет в античния свят били тракийските лекари, като добре познати сред траките били и някои лечебни растения (Тачева 2000: 209-14 с лит.). Основният принцип на тракийската медицина според Платон (Charm. 155-7) бил следният: „трябвало първо да се лекува душата, за да бъде в добро състояние и главата, пък и останалите части на тялото”. Много по-късно Амиан Марцелин (27.4.14) изрично отбелязва, че те превъзхождали римляните с телесното си здраве и дълголетие. Не по-малко значение имало и военното дело като необходимост в живота на траките: Аристотел (Polit. 1324b 2-1325a) ги причислява към народите, при които „възпитанието и огромната част от законите са насочени към война”. Военните танци и песни са направили сериозно впечатление още на Ксенофонт (Anab. 6.1.5-6), но са известни и от сведенията на по-късни автори (Diod. 33 fr. 14; Tac. Ann. 4.47; Athaen. 4.155e). Дългогодишните контакти на траките с елините пък довели до разбирането на гръцкия език най-малко от тракийското население в хинтерланда на гръцките полиси в Тракия (Ovid. Tr. 5.39-60; Cass. Dio 51.23.2-27).

**Заклучение.** Направеният кратък преглед на по-важните антични свидетелства за образованието в древнотракийските земи позволява да бъдат формулирани някои съществени изводи относно тази проблематиката. От тях най-важният е, че според представите на античните автори образованието у траките е било високо ценено, което се демонстрира от цитираните сведения за общественото издигане и влияние на легендарните и на някои от реалните исторически личности.

Образованието в древна Тракия е било съобразено с двусъставната социална структура на траките и е имало ясно изразена практическа насоченост. Процентът на грамотност, доколкото показват наличните данни, не е бил значителен и поне засега трябва да се свърже с необходимите кадри за нормалното функциониране на владетелската администрация (вж. и Гергов 1980: 329), като някои от царете са владеели говоримо и дори писмено старогръцки език. Не трябва да се забравя обаче, че концепциите за образованието през античността, както беше вече посочено, се различават съществено от съвременните. Без съмнение то е било съобразено с условията на живот и основни-

те потребности на местното население, както доста отдавна е направил Данов (1969: 198; Danov 1976: 164 sq.). Това твърдение може да се обобщи чрез понятието *paideia*, под което античните автори разбирали не само образованието, но и произтичащите от него резултати: култура, знания и умения, придобити в хода на обучението и спомагащи за по-добър всекидневен живот. Старогръцката *παίδεια* имала свой аналог в латинския термин *cultura*, а културата-пайдейа, характеризираща човешкото поведение, била характерна за тракийския орфизъм (Fol 1999: 431 sq.).

Наличните извори подсказват твърдението, че според античните автори основните си знания траките дължали на по-възрастните членове в своето семейство (срв. литературата у Rawson 1997: 294 за семейството през античността). То традиционно било под ръководната власт на бащата, като за най-ярко доказателство се приема примерът с един анонимен цар на бизалтите и крестоните, който наказал строго синовете си за проявеното неподчинение спрямо негово решение; тази новела е преразказвана от Херодот (8.115-6) до Кл. Елиан (Var. Hist. 5.11).

Не са запазени абсолютно никакви сведения за наличието на образователни институции в древна Тракия, с изключение на гръцките полиси по тракийските крайбрежия. Става дума за гимназионите, най-ранните данни за които датират от III в. пр. Хр. (Krauss 1980: 25 sq; Nawotka 1997: 151-94). Сред досега известните гимназиарси и агонотети обаче не се откриват лица с характерни тракийски имена (Вагалински 1999: 249 sq.), за разлика например от присъствието на такива в листите на ефебите, но едва през римската епоха (Vagalinski 2001: 247 sq.).

Съществени промени по отношение на образованието в територията на древна Тракия настъпват след организирането на римските провинции Мизия и Тракия. Най-съществената от тях е широкото навлизане във всекидневния живот на латински и старогръцки език, чието владееие (поне от известна част от населението) – говоримо и писмено – достига връхната си точка при управлението на династиите на Антонините и на Северите; най-очевидното доказателство са многобройните епиграфски паметници от това време, но и няколкото изтъкнати учени (вж. напр. Gerov 1980: 300 за философа Максимус от Марцианополис). Доколко обаче в тракийските провинции е била установена римската образователна система, която е сравнително добре изучена (Booth 1979; McNelis 2002; Браун 2004: 61 sq. с извори и лит.), в историографията липсват проучвания.

В заключение може да се обобщи, че първите данни за образователното дело в територията на днешните български земи се откриват още в най-ранните паметници на световната литература, което днес твърде често се пропуска, вероятно потънало в блясъка на тракийските съкровища. Засега дотук представените са по-съществените данни на античните автори, свързани с образованието у траките, които подлежат на допълване в бъдеще, при евентуалното привличане на информация от нови източници. Може да се предполага, че подобна възможност ще предостави разчитането и интерпретацията на тракийските кодове, като например семиотиката на оброчните ре-

лефи на т. нар. Тракийски конник (вж. Boteva 2006 с обширна и по-нова лит.), но и на останалите паметници на тракийското изкуство.

#### БИБЛИОГРАФИЯ

- Браун, П. 2004.** Власт и убеждение в късната античност. С.
- Вагалински, Л. 1999.** Епиграфски данни за гимназиарси в Тракия. – *Thracia Antiqua* 10: 249-53.
- Василева, М. 2005.** Цар Мидас между Европа и Азия (*Studia Thracica* 8). С.
- Данов, Хр. М. 1969.** Древна Тракия. С.
- Данов, Хр. М. 1998.** Тракийско изворознание. Велико Търново.
- Тачева, М. 1987.** История на българските земи в древността, 2. С.
- Тачева, М. 2000.** Власт и социум в римска Мизия и Тракия. С.
- Тачева, М. 2006.** Царете на древна Тракия, 1. С.
- Фол, Ал. 1970.** Демографска и социална структура на древна Тракия. С.
- Фол, Ал. 2004.** *Orphica Magica*, 1. С.
- Booth, Al. 1979.** Elementary and secondary education in the Roman Empire. – *Florilegium* 1: 1-10.
- Boshnakov, K. 2004.** Pseudo-Skymnos (Semios von Delos?). Zeugnisse griechischer Schriftsteller über den westlichen Pontosraum. Stuttgart.
- Boteva, D. 2006.** Die Suche nach dem Kode der Weihereliefs einer schriftlosen Kultur. – *Zeitschrift für Semiotik* 28/1: 69-82.
- Danov, Ch. 1976.** Altthrakien. Berlin-New York
- Fol, Al. 1994.** Die Thraker in den alten Schriftquellen. – *Епохи* 4: 10-6.
- Fol, Al. 1999.** Paidéia katà poleis – paidéia katà éthne. Remarques de méthode. – *Ancient Macedonia. Sixth International Symposium*, vol. 1: 431-7.
- Gerov, B. 1980.** Beiträge zur Geschichte der Römischen Provinzen Moesien und Thrakien. Gesammelte Aufsätze. Amsterdam.
- Krauss, J. 1980.** Die Inschriften von Sestos und der thrakischen Chersones. Bonn
- McNelis, Ch. 2002.** Greek Grammarians and Roman Society during the Early Empire: Statius' Father and his Contemporaries. – *Classical antiquity* 21, № 1/April: 67-93.
- Nawotka, Kr. 1997.** The Western Pontic Cities. History and Political Organisation. Amsterdam.
- Rawson, B. 1997.** 'The Family' in the Ancient Mediterranean: Past, Present, Future. – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 117: 294-6.
- Russu, I. 1967.** Zalmoxis. – *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. 9.2A: 2301,67-2305,21
- Tačeva, M. 1995.** The Last Thracian Independent Dynasty of the Rhascuporids. – *IN: Studia in honorem Georgii Mihailov*. S.: 459-67.
- Vagalinski, L. 2001.** Die Ephebie in den westlichen Schwarzmeerstädten (3. Jh. v. Chr. – 3. Jh. n. Chr.) – *Karasura. Untersuchungen zur Geschichte und Kultur des alten Thrakien*, Bd. 1: 247-55.
- Ziegler, K. 1939.** Orpheus. – *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. 18.1: 1200,33-1316,50.